Български език / Bulgarian Language 72 (2025), 2, 81–93
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.72.25.02.07

Място на глаголите за движение в аспектуалния клас на предикатите за действие

Максим Стаменов
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
maxstam@bas.bg

Един от проблемите, с които се сблъсква при своето приложение широко известната аспектуална класификация на глаголите на Зино Вендлер (Vendler 1957), е разпознаването с оглед на принадлежност към класа на глаголи, който е назован от автора *activity*. Наименованието на този клас е било превеждано на български като „действие“ и/или „дейност“, но в него могат да се включват и глаголи за движение, особено онези, които именуват придвижване в пространството на одушевен деятел. По този начин се изправяме пред нетривиалния въпрос как да разграничим едни от други глаголите за движение, действие и дейност, за да открием евентуално „общ знаменател“ помежду им или опорна точка, с оглед на която те биха могли да бъдат включени в един и същ клас, ако въобще се окаже възможно това да бъде извършено по непротиворечив начин. В статията се предлага обсъждане, в което ще се опитаме да представим структурата на класа *действие* с оглед на постулата, че основополагащ за неговото тълкуване е подходящият анализ на тематичната група от глаголи за движение.

Ключови думи: аспектуална класификация на глаголите; тематична класификация на глаголите; глаголи за процес, движение, действие и дейност; български език

The Place of Motion Verbs within the Aspectual Class of Activity Predicates

Maxim Stamenov
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
maxstam@bas.bg

One of the challenges in applying Zeno Vendler’s well-known aspectual classification of verbs (1957) concerns the identification of members of the class he termed *activity*. This class name has been translated into Bulgarian as *действие* and/or *дейност*, but it can also encompass motion verbs – particularly those denoting the spatial movement of an animate agent. This raises the non-trivial question of how to distinguish between motion verbs, action verbs, and activity verbs in a principled way, with the aim of identifying a possible “common denominator” or reference point among them. Such a reference point

could justify grouping them within a single class – if this can be achieved in a non-contradictory way. The article offers a discussion intended to clarify the structure of the *activity* class, based on the postulate that a key to its interpretation lies in a precise analysis of the thematic group of motion verbs.

Keywords: aspectual classification of verbs, thematic classification of verbs, motion verbs, action and activity verbs, Bulgarian language

1. Увод

Теоретичната основа, на която стъпва предлаганото изследване, е тази на „тяло в ума“ (*the body in the mind*; вж. Johnson 1987; Gordon et al. 2023; Britz et al. 2024). Според този подход ние ще класифицираме поведенческите действия и дейности на човека с оглед на обстоятелството, че те се състоят от едно или повече от едно движение, което се реализира от собственото тяло. На базата на антропоморфната онтология на *the body in the mind* може да се постигне по-добре мотивирана връзка между аспектуален и тематичен клас на глаголната семантика, които иначе при различни тълкувания трудно се съотнасят един с друг. На тази пресупозиция стъпва предлаганата тук класификация на глаголите за движение, като ги преосмисля с оглед на възможностите глаголи за действие, дейност или способност (за действие или дейност) да бъдат описани като състоящи се от представи, които включват един или повече от един компонент моторна дейност при тяхна реализация наяве или във въображението.

(1) – *Какво правиш?*
– *Ходя* (= упражнявам способността си да се движа с крака или го правя в различни направления или при отиване и връщане от някакво място);
– *Вървя* (= реализирам в момента способността си да се придвижвам пеша еднопосочно, като се имплицира цел на извършваното тук и сега).

В статията ще бъдат разгледани особености на няколко вида глаголи, които в български, руски и полски език се определят като такива, които обозначават движение за сметка на действие или дейност. При този подход за основополагащи като ориентир се възприемат движенията, които се извършват и могат да бъдат наблюдавани непосредствено (текущо) тук и сега, с оглед на потенциала на мотриката на човешкото тяло. На тази основа ще можем да въведем определена йерархия във вътрешната структура на класа от глаголи за *activity* „действие“ според аспектуалната класификация на Вендлер (Vendler 1957).

2. Основни особености на движенията, действията и дейностите с оглед на начина им на представяне в българския език

Анализът на значенията на думите *движение*, *действие* и *дейност* в *Речника на българския език* (РБЕ/RBE 1977–) и в други налични тълковни речници на българския език ни дава първоначална ориентация по какъв на-

чин да формулираме езиковата си интуиция за тяхното значение и възможностите за специализирана употреба.

Подходящо е да се отбележи, че дефиницията на първото значение на *движение* в РБЕ/RBE (1977–) е под влиянието на марксическата философска постановка: „1. Начин на съществуване на материята, който включва в себе си всички процеси в природата и обществото, всеобщ преход на предметите и явленията от една форма в друга“. Това тълкуване явно е било формулирано в речника преди демократичните промени от 1989 г. Не изглежда самоочевидна според езиковата интуиция и дефиницията на второто значение на *движение*: „2. Всяко изменение изобщо“, тъй като е твърде обобщена и би трябвало да включва и глаголите за промяна според класификацията на Вендлер (Vendler 1957).

Българският тълковен речник (БТР/BTR 1994) предлага по-богата палитра от значения: „1. Форма на съществуване на материята – непрекъснато изменение и развитие на материалния свят. *Няма материя без движение и движение без материя*. 2. Промяна на място, положение, количество, качество. *Движение на облаците. Движение на населението. Температурни движения*. 3. Мърдане, шаване, раздвижване. *Правя движение с ръце*. 4. Пътуване, местене в определена посока. *Влакът е в движение. Равномерно движение*. 5. *прен*. Множество хора или превозни средства, които се движат. *По улиците има голямо движение. Правила за движението*“.

Василка Радева (Радева/Radeva 2012) дава следните тълкувания на значенията на същата дума: „1. Непрекъснато развитие и изменение на материалния свят. 2. Преместване от едно място на друго. 3. Изменяне положението на тялото или на неговите части. 4. Пътуване в определена посока. 5. Преминаване на хора или превозни средства. *Улично движение*“. За отбелязване е, че дефинициите на *движение* и в БТР (БТР/BTR 1994), и при В. Радева (Радева/Radeva 2012) също на първо място изтъкват значение, каквото не фигурира във всекидневния език, а е на философска основа.

В англоезичната терминология на българската група *глаголи за движение* съответстват две групи – *verbs of motion* и *verbs of movement*, които при това се разграничават по различен начин едни от други от отделни автори. В случая ние ще приемем, че първата група е за глаголи за движение (*motion*) безотносително дали в него участва човек, а при втората (*movement*) става дума за такива движения, които се извършват от хора или с тяхна помощ. Като правим това разграничение, в нашето изложение ще се съсредоточим върху глаголите за движение в славянските езици, които стъпват на особеностите на човешкото поведение при придвижване в пространството.

Действие има в българския език следния набор от общоупотребими значения: „1. Проява на енергия, сила; 2. Вършене, извършване на нещо; действане, дейност, работа; 3. Влияние, въздействие, произведен ефект върху някакъв обект; 4. Работа, функциониране (на машина, апарат и под.)“. Ос-

таналите 4 значения на тази дума в (РБЕ/RBE 1977–) са по-специализирани. Както проличава от дефинициите, действието се тълкува с помощта на сродни понятия като „дейност“ или „проява на сила“, които водят до някакъв резултат и които могат да се осъществяват от човек, инструмент или по законите на природата. По-добре изглеждат формулировките на общоупотребимите значения на тази дума в БТР (БТР/BTR 1994): „1. Проява на сила и енергия. 2. Вършене, извършване на нещо; 3. Въздействие, влияние. 4. обикн. *мн*. Постъпки, прояви“. Що се отнася до значение 2., необходимо е да се посочи, че то отговаря на значението на глагола *правя* (английското *do*). В този смисъл един от тестовете за разпознаване на глагол за действие би бил този дали с него може да се отговори на въпроса: „Какво правиш (тук и сега)?“. При този тест обаче може да има проблеми, доколкото на по-обобщено равнище на този въпрос може да се отговори и с глагол за дейност, например „Работя“.

Действието може да се квалифицира на базата на *еднородност – нееднородност* на съставящите го компоненти. Рядкост са действията, които се състоят от едно-единствено движение, което да ги реализира. *Удрям* би могло евентуално да се счита за такова, ако приемем, че ударът е извършен с ръка в резултат на движение на замахване, но в случая ние имплицираме, че е налице резултат, който да отговаря на интенционално реализираното движение. При това *удрям* в сегашно време може да значи и еднократно, и многократно действие. Разграничението по кратност проличава еднозначно в минало и в бъдеще време, респективно *ударих – удрях* и *ще ударя – ще удрям*.

Прототипното действие се състои от нееднородни движения, които трябва да бъдат реализирани в определена последователност, за да бъде осъществено то, както това е например при *копна* спрямо *копая*. *Копна* е еднократно действие, което в зависимост от инструмента, с който се извършва, изисква осъществяването на поредица движения, с помощта на които то се реализира. От своя страна действието може да се повтаря всеки път в този си вид, както това е при *копая*. Когато обаче едно действие се извършва в продължение на определено време и с посочен обект, то може да се припознае като дейност, например за „окопаване на овошки“ или за „прекопаване на лозе“, така че имаме преливане от действие към дейност чрез неговото многократно повторение с определена цел.

Действията също могат да се разграничат по линията на *интенционалност – спонтанност/автоматичност*, когато се отнасят до човек. Едно и също действие може да имплицира при различни употреби интенционално или спонтанно/автоматично действие от страна на изпълнителя му. Подобни действия обаче се квалифицират според модела на Вендлер като причинени от каузатор/деятел и попадат в класа от глаголи за постижения (когато глаголът е от свършен вид). Така, докато *мигам – мигна* е резултат от автоматични моторнократни синхронизирани движения на двете очи, върху

които човекът няма контрол, *намигвам – намигна* означава еднократно движение с едното око, което се извършва интенционално и се тълкува по един или друг начин с оглед на приписването на това движение на определено комуникативно намерение. При това положение отделно мигновено движение се тълкува като интенционално действие, което реализира постижение.

Дейност се дефинира в РБЕ (РБЕ/RBE 1977–) по следния начин: „1. Съвкупност, система от действия, това, което някой върши, което се извършва в дадена област на живота; работа, занятие; 2. Работа, функция на организъм или на отделен орган“. Второто значение е отделено в речника на базата на илюстративен материал, при който става въпрос за „дейност на органите на тялото“, т.е. в доста специализиран смисъл – *сърдечна дейност, физиологична дейност*.

Различните видове дейности се състоят от действия, доколкото последните могат да се повтарят многократно сами по себе си или да се оказват съчетани с други действия. Очевидно е, че колкото по-сложно е изпълнението на едно действие, толкова по-дълго то ще трае във времето само по себе си или заедно с други действия за своята пълноценна реализация. Такъв е например случаят с *чистя*, което може да се състои от много разнообразни по своя характер действия, включително в зависимост от това кой е обектът на тази дейност, както е в *Чистя пушката* спрямо *Чистя къщата*.

От направения преглед проличава, че при съпоставката на речниковите дефиниции на *движение*, *действие* и *дейност* в българския език констатираме известна неопределеност в техните взаимоотношения, доколкото целта е те взаимно да бъдат съотнесени и разграничени помежду си. Това обстоятелство няма начин да не повлияе поне в известна степен и на ориентацията това да се направи чрез езиковедско изследване.

3. Характерни особености на представянето на движение с помощта на глаголи

3.1. Глаголите за движение като предизвикателство за лингвистичната теория

Обсъждането на глаголите за движение се сблъсква с проблеми, които не са лесни за решаване. Първият от тях е да установим колко и какви са глаголите, които трябва да включим в този клас. Както се вижда от публикацията на Ватева (Ватева/Vateva 2004), те могат да бъдат разглеждани като отворен клас, ако се вземат предвид словообразувателните възможности на българския език по линията на употреба на префикси и суфикси за модификация на значението и глаголния вид на членовете на този клас. Ние обаче ще тръгнем в обратна посока и ще си зададем въпроса кои глаголи представляват ядрото на класа глаголи за движение. Славянските езици дават еднозначен отговор на този въпрос чрез съчетаване на твърде специфични семантични и граматични характеристики на определено стриктно ограничено множество от този тип глаголи.

3.2. Особености на глаголите за движение в руски и полски език

В *Руската академична граматика* (РАГ/RAG 1980: 589) една специфична група глаголи за движение се именува изрично като такава и се описва като устойчива семантична група от глаголи от несвършен вид, които се обединяват по двойки, споделящи общ корен (освен двойката *идти – ходить*). При тези двойки глаголи се неутрализира противопоставянето по вид на глагола, което само по себе си представлява изключително обстоятелство за език, в който съществува граматичната категория *вид на глагола*. Посочените двойки в замяна противопоставят своите членове по линията на означаване на *еднопосочност – неednопосочност* и *кратност – некратност* на именуваното движение. Като съотносими двойки от глаголи се посочват следните 18: *бежать – бегать, брести – бродить*[1]*, везти – возить, вести – водить, гнать – гонять, гнаться – гоняться, ехать – ездить, идти – ходить, катить – катать, катиться – кататься, лезть – лазить, лететь – летать, нести – носить, нестись – носиться, плыть – плавать, ползти – ползать, тащить – таскать, тащиться – таскаться.*

Както проличава от семантичния анализ на тази група глаголи, става въпрос за придвижване с помощта на собственото тяло и с помощта на различни средства за транспорт по земя, вода и въздух, а така също и за възможности да се транспортират от деятел различни предмети по различни начини. Характерна е също възможността да е налице възвратна форма на съответната двойка глаголи, както това е при *гнать – гонять* и *гнаться – гоняться*; *тащить – таскать* и *тащиться – таскаться*, при които обектът може да бъде човек или предмет за придвижване или пренасяне.[2] Общият знаменател на всички тези видове движения е, че се ориентират спрямо телесното въплъщение на човека, а не се отнасят за всякакви видове движение на обекти в света около нас, т.е. според англоезичната терминология това са *verbs of movement*, а не *verbs of motion*.

На глаголите за движение от така очертаната група се обръща специално внимание в руската езиковедска литература поради някои техни впечатляващи особености от граматическа гледна точка, които за първи път са посочени и систематично обсъдени от А. Шахматов (Шахматов/Shakhmatov 1927: 59–60; Шахматов/Shakhmatov 2001: 474–475). Негово е тълкуването на значението им по линията на *кратност – некратност* на действието: „Значението на кратния вид се определя от представата за раздробеност във времето на действието, на неговата прекъснатост, докато некратният вид означава непрекъснато действие“. *Кратността – некратността* на глаголното действие намира израз в облика на т.нар. *моторнократни* спрямо *моторнонекратни* глаголи от несвършен вид. Разликите между тях Шахматов дефинира по следния начин:

1. Основата на моторнонекратния вид в сравнение с основата на моторнократния се явява непроизводна, неусложнена от добавка на суффикс:

веду, везу, несу, лезу, бегу, плыву, лечу, бреду, спрямо *вожу, вожу, ношу, лажу, бегаю, плаваю, летаю, брожу*; също така *иду* при *хожу*.

2. При съчетаване с префикси, които внасят промяна в реалното значение на глаголите, моторнократната основа съхранява своя несвършен вид, докато моторнонекратната става от свършен вид. Тази особеност се обяснява с това, че моторнократните основи са получили значението на производни основи при съответните основи на глаголи от свършен вид; срв. *бежать – побежал* спрямо *бегать – побегал*.
3. 1-во лице повелително наклонение се образува само от моторнонекратни основи, срв. *идем, бежим, летим, лезем*.
4. Бъдеще време от моторнонекратни основи обикновено се образува с помощта на префикса *по-*, докато от моторнократни основи то се образува описателно с помощта на *буду*. Формиране на структури от типа на *буду лететь* или *буду бежать* са възможни само при посочване на съответен момент или при допълнение: *буду лететь день и ночь*; *буду нести свой крест безропотно*; *я буду вести вас за руку*.
5. Твърде рядко е съчетаването на моторнонекратни глаголи с отрицание. Сегашно време с отрицание се използва, както по всичко изглежда, само в смисъл на бъдеще време: *я не везу его сегодня; я не иду в заседание*. Повелително наклонение с отрицание е възможно само когато забраната се отнася до определен случай, който е налице в момента: *не беги так; не иди так скоро*; *не лети так скоро* (Шахматов/Shakhmatov 2001: 474–475).

Разграничението между кратност и некратност тук е според граматичното поведение на съответните видове глаголи. С оглед на т. 1 изглежда, че немаркиран (в смисъл на непроизводен) член на съответната двойка е глаголът от моторнонекратния вид. В обратна посока обаче сочат следващите четири особености, изтъкнати от Шахматов. С оглед на т. 2 моторнократният член на двойката при добавяне на префикси преминава по регулярен начин в свършен вид, докато това не се случва със съответния глагол с моторнонекратна основа, тъй като при него несвършеният вид се запазва. Според т. 3 императив може да се образува само с моторнонекратни глаголи, тъй като те представляват подкана за действие тук и сега към самия себе си в 1 л. ед.ч. или към себе си като член на множество в 1 л. мн.ч., към което говорителят се причислява. В т. 4 се изтъква друга особеност на моторнонекратните основи, при която континуумът на именуваната дейност, проектиран в бъдеще време, се ограничава до известен времеви интервал. Това не е възможно при моторнократните, при които той се представя по аналитичен начин с открит темпорално хоризонт. Този хоризонт се затваря до ограничен във времето интервал само при посочване на съответен момент или чрез подходящ ограничител, лексикализиран във вид на допълнение. В т. 5 са налице специфични ограничения при използването на моторноне-

кратните глаголи с отрицание, включително в повелително наклонение. Всички тези граматични особености подчертават специалния статус на моторнонекратните глаголи за движение в руския език на фона на моторнократните. Този специален статус е с оглед именуване на движение от страна на деятел тук и сега.

А. Исаченко (Исаченко/Isachenko 1960: 311) специално изтъква, че тази група глаголи не е неголяма и затворена и че тя съставлява в славянските езици „абсолютно непродуктивна система, която обаче заема в общата система на славянския глагол много важно място“. Глаголите от типа *идти – ходить* се отличават от масата останали глаголи по това, че макар да именуват един и същ способ за преместване в пространството („ходене“), те – всеки по своему – „стилизират“ този процес от гледна точка на начина на протичането му. Исаченко именува тези двойки глаголи *глаголи за придвижване*, а не *глаголи за движение*, както се прави стандартно в руското езикознание, доколкото в руски има и много други глаголи за движение, които не влизат в тази група, като например *нагибаться, махать, кивать, дрыгать, мчаться, шагать, плестись, скакать* и др. (Исаченко/Isachenko 1960: 309–310).[3] Съществено е също да се отбележи, че корелацията *еднопосочност – неednопосочност* се запазва само в онези значения на двойките глаголи, при които по един или друг начин се обозначава начин на преместване в пространството. Там, където тези глаголи губят това специфично значение, двоичното съотнасяне се нарушава (Исаченко/Isachenko 1960: 314–318). С други думи, този маркер се оказва структуропределящ за формирането и начина на функциониране на глаголите за движение от тази група.

Антропоморфната специфика на групата на глаголи за движение ясно проличава с оглед на аргументната им структура. В тази група са налице както преходни, така и непреходни глаголи, както това отбелязва Исаченко (Исаченко/Isachenko 1960: 319). Сред глаголите за движение без префикси непреходни са двойките *бежать – бегать, гнаться – гоняться, ехать – ездить, идти – ходить, лезть – лазить, лететь – летать, нестись – носиться, плыть – плавать, ползти – ползать, тащиться – таскаться*. Към преходните глаголи се отнасят двойките: *везти – возить, вести – водить, гнать – гонять (стадо), катить – катать (бочку), нести – носить, тащить – таскать*. Двете така оформени групи глаголи в действителност дефинират възможностите за собствено движение на човек и възможностите му да придвижва предмети с помощта на собственото тяло (= *нося телевизор, търкалям бъчва*) или с подходящо средство за транспорт (= *возя амбалаж*).

В сравнение с руски с идентифицираните стандартно в него от различни автори от 13 до 18 двойки глаголи за движение без префикси и суфикси в полски З. Стрекалова (Стрекалова/Strekalova 1968: 73–74) посочва 18 двой-

ки от подобен характер: *biec– biegać, brnąć – brodzić, ciągnąć (się) – ciągać (się), gnać – ganiać, gonić (się) – ganiać (się), iść – chodzić, jechać – jeździć, lecieć – latać, leźć – łazić, nieść – nosić, pełznąć – pełzać, pędzić – pędzać, płynąć – pływać, sunąć – suwać, toczyć (się) – taczać (się), wieść – wodzić, wieźć – wozić, wlec (się) – włóczyć (się)*.

Не всички двойки в полски имат съответствия в руски (Grenoble 1986: 8). Това означава, че споделеното праславянско наследство е имало частично различно по своя характер развитие през вековете в езиците, в които тази група глаголи е продължавала да съществува като специализирана за именуване на движение от човек. Тя се е формирала на морфологична основа, когато са били продуктивни словообразувателните средства, характерни за най-стария период на съществуване на славянските езици (Стрекалова/Strekalova 1968: 74).

3.3. Особености на глаголите за движение в българския език

В историята на българския език групата от съотносителни глаголи за движение, характерни за славянските езици, подлежи на разпадане. Като причини за този процес се сочат генерализирането на имперфективизацията (Любомир Андрейчин), развитието на видовото противопоставяне и тенденцията към аналитизъм (Калина Иванова), общото движение към аналитизъм и конвергентното развитие на езиците от балканския езиков съюз (Светомир Иванчев).[4]

На глаголите за движение в съвременния български език има посветени специализирани монографични изследвания от Ватева (Ватева/Vateva 2004) и Костова (Костова/Kostova 2010). Те се различават по обхвата на емпиричния си материал, тъй като Ватева (Ватева/Vateva 2004) изследва целевата група в широк смисъл, както се вижда от приложения списък на тълкуваните за тази цел глаголи. Тя предлага класификация на глаголите за движение под формата на речник, в който те са разпределени в семантични групи (Ватева/Vateva 2004: 79–121).

При Ватева (Ватева/Vateva 2004) глаголите за движение представляват по своя обхват множество, границите на което зависят от това по какъв начин дефинираме понятието за движение в реалността, във възприятието, в моторната дейност и във въображението на човека, за да намери реализация във вид на клас глаголи със съответното обобщено значение. Костова (Костова/Kostova 2010) ограничава своя анализ до по-тесен кръг от целевата група. В нейната монография предмет на анализ са 26 основни глагола за движение с 387 значения и нюанси, а така също са изброени 85 синонима и над 260 производни глагола за движение (Костова/Kostova 2010: 12).

Всеки от двата посочени подхода има своите предимства. Ватева (Ватева/Vateva 2004: 9–10) в изследването си акцентира върху принципа на маркираността на глаголите и на тази основа обособява три групи измежду тях:

I група – маркирани със семантичния диференциален признак (СДП) ‘определена посока’ (*влизам, излизам, отивам, свалям, внасям, изнасям, достигам, преминавам* и др.); II група – маркирани със СДП ‘неопределена посока’ (*бродя, лутам се, въртя се, люлея се, люлея, въртя, обикалям* и др.); III група – немаркирани глаголи, които не носят информация за наличието или отсъствието на посочените признаци (*вървя, движа се, пътувам, движа, нося, влача, бутам, минавам, газя, ритам* и др.). За да изразят движение с определена или с неопределена посока, при тези глаголи е необходим допълнителен контекст и семантично взаимодействие с пространствен предлог (*Пътувам из България* (неопределена посока) – *Пътувам за Пловдив* (определена посока); *Нося багажа по улицата* (неопределена посока) – *Нося багажа към гарата* (определена посока) (Ватева/Vateva 2004: 11). Докато диференциалният признак *определеност – неопределеност* на движението „работи“ за българския език, той не служи за формиране на двойки глаголи, които се противопоставят по него – такива, каквито намираме в руски или полски.

С оглед на нашата ориентация от по-голямо значение имат резултатите на Костова (Костова/Kostova 2010). Тя констатира, че само при двойката *вървя – ходя* е налице опозитивно значение по линията на *еднопосочност – неednопосочност* и *кратно – некратно движение*, но това противопоставяне не е абсолютно (Костова/Kostova 2010: 19, вж. също и Костова/Kostova 2010: 74). Иначе разграниченията между глаголите за движение са въз основа на семантичните им признаци, семантичните валентности и според падежните отношения. Обобщената класификация на тази база различава следните основни видове глаголи за движение в българския език – глаголи за движение в определена посока, по определен път и по определен начин (Костова/Kostova 2010: 135–141).

При съпоставка с руски и полски в българския език проличават и особености от друг характер. Така например на двойката *идти – ходить* в руски се противопоставят глаголи на български по две линии. *Идвам* се противопоставя на *отивам* по линията на посоката на движение от или към говорителя. Тази опозиция се противопоставя на *ходя* в смисъл на способност да се придвижвам: *Мога да ходя* – движение в две противоположни посоки отиване и връщане (*Вчера ходих на кино*), или придвижване в различни направления: *Всеки ден ходя на ски* (вж. Фетваджиева-Абазова/Fetvadzhieva-Abazova 2000 за обсъждане).

4. Заключение

Основният проблем, който обсъдихме тук, беше защо глаголите за движение, когато става въпрос за придвижване в пространството на човек, формират в някои славянски езици обособена затворена група с такива специални характеристики. В резултат на направения анализ ясно проличава каква е причината, а именно централното място на глаголите за движение

на човек тук и сега за сметка на всички други възможности за именуване на движение в този практически отворен и многолик клас от глаголи – особено в славянските езици, където глаголният вид е граматикализиран. Тази група съответно се оказва опорна точка, с оглед на която следва да се тълкуват всички други възможни глаголи за движение, от една страна, а от друга – отношението на цялата група от глаголи за движение спрямо онези, които се разпознават като глаголи за действие или дейност. На тази основа глаголите за движение трябва да намерят своето място в обобщения клас глаголи за действие на Vendler (1957) като негов основополагащ ориентир, върху който да се надграждат действия, дейности, занятия, поведения и т.н. Алтернативата, която се предлага тук, е реорганизация на аспектуалната класификация на глаголите на базата на възприемане на антропоцентрична перспектива. Тя стъпва на обсъденото разграничение с оглед на вътрешната структура между движения, действия и дейности, които се съотнасят с класовете глаголи в модела на Вендлер по нееднозначен начин. За ориентир в разгръщането на тази алтернативна класификация се предлага групата от глаголи за движение в славянските езици като български в съпоставка с руски или полски, където тя е обособена на базата на ярка комбинация от граматични и семантични характеристики.

Благодарности

Авторът изказва благодарност на Фонд „Научни изследвания“ (Договор № КП–06–Н80/9 от 8.12.2023 г.) за осъществяването на тази разработка по проекта „Онтология на предикатите за действие – лингвистично моделиране с фокус върху българския език“.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Исаченко (Исаченко/Isachenko 1960: 313) не смята, че в тази двойка двата глагола са съотнесени в съвременния руски език.

[2] Според Исаченко (Исаченко/Isachenko 1960: 314) *катиться – кататься*, *нестись – носиться* и *тащиться – таскаться* не трябва да се разглеждат като „възвратни“ форми на съответните невъзвратни глаголи, а като напълно самостоятелни лексеми, които обозначават специфични начини на придвижване в пространството.

[3] Карцевский (Карцевский/Kartsevskii 2004: 127) използва за целта термина *глаголы передвижения* (глаголи за придвижване). Апресян (Апресян/Apresian 1995: 72–73) от своя страна ги именува *глаголы перемещения* (глаголи за преместване), като ги тълкува в широк смисъл, а не в тесен като Шахматов, Карцевски и Исаченко.

[4] За преглед на различните предложения по въпроса и тяхното обсъждане вж. Ватева (Ватева/Vateva 2004: 24–25) и Костова (Костова/Kostova 2010: 15–22).

ЛИТЕРАТУРА

Апресян 1995: *Апресян, Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка. 2-е изд., испр. и доп. Москва, Издательская фирма „Восточная литература“ РАН.

БТР 1994: Български тълковен речник. Под ред. на Л. Андрейчин и др. София, Наука и изкуство.

Ватева 2004: *Ватева, В.* Българските глаголи за движение в семантичен и стилистичен аспект. Бургас, Диамант.

Исаченко 1960: *Исаченко, А. В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология. Т. II. Братислава, Словацкая академия наук.

Карцевский 2004: *Карцевский С. И.* Система русского глагола. – В: С. И. Карцевский. *Из лингвистического наследия*. Т. 2. Москва, Языки славянской культуры, 2004 (1927), с. 31–207.

Костова 2010: *Костова, Н.* Основни глаголи за движение. София, Авангард Прима.

РАГ 1980: *Русская академическая грамматика*. Т. I. Гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва, Наука.

Радева 2012: *Радева, В.* Български тълковен речник. София, Издателство „Изток-Запад“.

РБЕ 1977–: Речник на българския език. София, Издателство на Българската академия на науките.

Стрекалова 1968: *Стрекалова, З. Н.* Из истории польского глагольного вида. Москва, Наука. <http://e-heritage.ru/Book/10088908>.

Фетваджиева-Абазова 2000: *Фетваджиева-Абазова, Ст.* Семантика и прагматика на *идвам*, *отивам* и *ходя*. – *Български език и литература*, 2000, № 3–4.

Шахматов 1927: *Шахматов, А. А.* Синтаксис русского языка. Выпуск второй. Учение о частях речи. Ленинград, Издание Академии наук СССР.

Шахматов 2001: *Шахматов, А. А.* Синтаксис русского языка. Изд. третье. Москва, УРСС.

Britz et al. 2024: *Britz, J., E. Collaud, L. B. Jost, S. Sato, A. Bugnon, M. Mouthon, J.-M. Annoni.* Embodied semantics: Early simultaneous motor grounding in first and second languages. – *Brain Sciences*, 14, 1056. <https://doi.org/10.3390/brainsci14111056>.

Gordon et al. 2023: *Gordon, E. M.* et al. A somato-cognitive action network alternates with effector regions in motor cortex. – *Nature*, April 19, DOI: 10.1038/s 41586-023-05964-2.

Grenoble 1986: *Grenoble, L. Ann.* A Contrastive Analysis of Verbs of Motion in Russian and Polish. Berkeley: University of California, Berkeley ProQuest Dissertations and Theses.

Johnson 1987: *Johnson, M.* The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago: The University of Chicago Press.

Vendler 1957: *Vendler, Z.* Verbs and times. – *The Philosophical Review*, 66, 2, pp. 143–160.

REFERENCES

Apresian 1995: *Apresian, Iu. D.* Leksicheskaia semantika. Sinonimicheskie sredstva iazyka. 2-e izd., ispr. i dop. Moskva, Izdatel'skaia firma “Vostochnaia literatura” RAN.

BTR 1994: Balgarski talkoven rechnik. Pod red. na L. Andreychin et al. Sofia, Nauka i izkustvo.

Britz et al. 2024: *Britz, J.; Collaud, E.; Jost, L. B.; Sato, S.; Bugnon, A.; Mouthon, M.; Annoni, J.-M.* Embodied semantics: Early simultaneous motor grounding in first and second languages. – *Brain Sciences*, 2024, 14, 1056. <https://doi.org/10.3390/brainsci14111056>.

Fetvadzhieva-Abazova 2000: *Fetvadzhieva-Abazova, St.* Semantika i pragmatika na *idvam*, *otivam* i *hodya*. – *Balgarski ezik i literatura*, No. 3–4.

Gordon et al. 2023: *Gordon, E. M.* et al. A somato-cognitive action network alternates with effector regions in motor cortex. – *Nature*, April 19, DOI: 10.1038/s41586-023-05964-2.

Grenoble 1986: *Grenoble, L. Ann.* A Contrastive Analysis of Verbs of Motion in Russian and Polish. Berkeley: University of California, Berkeley ProQuest Dissertations and Theses.

Isachenko 1960: *Isachenko, A. V.* Grammaticheskii stroi russkogo iazyka v sopostavlennii s slovatskim. Morfologiia. T. II. Bratislava, Slovatskaia akademiia nauk.

Johnson 1987: *Johnson, M.* The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago: The University of Chicago Press.

Kartsevskii 2004: *Kartsevskii, S. I.* Sistema russkogo glagola. – In: S. I. Kartsevskii. *Iz lingvisticheskogo naslediia*. T. 2. Moskva, Iazyki slavianskoi kul'tury, 2004 (1927), s. 31–207.

Kostova 2010: *Kostova, N.* Osnovni glagoli za dvizhenie. Sofia, Avangard Prima.

RAG 1980: Russkaia akademicheskaia grammatika. T. I. Gl. red. N. Ju. Shvedova. Moskva, Nauka.

Radeva 2012: *Radeva, V.* Balgarski talkoven rechnik. Sofia, Izdatelstvo “Iztok-Zapad”.

RBE 1977–: Rechnik na balgarskya ezik. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.

Strekalova 1968: *Strekalova, Z. N.* Iz istorii pol'skogo glagol'nogo vida. Moskva, Nauka. http://e-heritage.ru/Book/10088908.

Shakhmatov 1927: *Shakhmatov, A. A*. Sintaksis russkogo iazyka. Vypusk vtoroi.

Shakhmatov 2001: *Shakhmatov, A. A.* Sintaksis russkogo iazyka. Izd. tret'e. Moskva, URSS.

Vateva 2004: *Vateva, V.* Balgarskite glagoli za dvizhenie v semantichen i stilistichen aspect. Burgas, Diamant.

Vendler 1957: *Vendler, Z.* Verbs and times. – *The Philosophical Review*, 66, 2, pp. 143–160.

✉ *Проф. д.ф.н. Максим Стаменов*
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Prof. Maxim Stamenov, DSc*
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia Bulgaria